

Life Crisis of the Individual in the Dimension of Philosophers Existential Direction

UDC: 141.32:159.923

DOI: <https://doi.org/10.15421/172503>**Tishko Liliya**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0002-1979-9495>, tishko.l.v@dsau.dp.ua*Dnipro State Agrarian and Economic University (Dnipro, Ukraine)*

Abstract

Relevance. When searching for the meaning of one's own existence, a person constantly finds himself or herself in the midst of a series of questions that have no clear answers. For many people, this challenge is the beginning of a plunge into a state of cyclical frustration and self-destruction. The philosophy of existentialism highlights the possibility of realizing these difficult processes and helps to understand one's life plan.

The purpose of the study is to investigate the life crisis of the individual in the understanding of existentialist philosophers.

Results. A life crisis is a long-term, deep internal conflict that arises due to the unsatisfactory quality and results of life, the lack of its meaning. This is a difficult period in a person's life, during which the attitude towards oneself and the world, the way of understanding the acquired experience and the direction of the life path as a whole change dramatically. Different aspects of experiencing life crises are constantly analyzed by existentialist philosophers. In the prism of the philosophical worldview, a life crisis is a natural process, so it is possible to learn a lot from it for personal development. However, if the crisis is ignored, one can face a lot of negative consequences, such as an acute sense of loneliness and loss to society, depression, a desire for self-isolation from society, a constant sense of guilt, suicidal thoughts, etc. This indicates a disregard for one's own spiritual and transcendental dimension, as a result of which a person remains deaf to his or her basic and true needs in life.

Conclusions. According to existential philosophers, a personal crisis is primarily a natural process. From their point of view, it is a necessary experience, a complex phenomenon of self-awareness, and a fascinating journey to the self at the same time. Therefore, with the use of constructive self-reflection and freedom of choice, any life crisis will stimulate the development of the individual and the search for the right meanings of his or her existence.

Keywords: life crisis, meaning of life, frustration, development, personality, worldview, reflection

Життєва криза особистості у вимірі філософів екзистенційного спрямування

Тішко Лілія*Дніпровський державний аграрно-економічний університет (Дніпро, Україна)*

Анотація

Актуальність. Шукаючи сенс власного існування, людина постійно опиняється серед низки запитань, які не мають однозначних відповідей. Для багатьох такий виклик є початком занурення в стан циклічно замкнутих фрустрацій та самознищення. Філософія екзистенціалізму якраз висвітлює можливість усвідомлення цих непростих процесів та допомагає зрозуміти свій життєвий задум.

Метою роботи є дослідження життєвої кризи особистості у розумінні філософів-екзистенціалістів.

Результати дослідження. Життєва криза являє собою тривалий глибокий внутрішній конфлікт, який виникає у зв'язку з незадовільною якістю, результатами життя, дефіцитом його смислу. Це складний період у житті людини, під час якого різко змінюються ставлення до себе і світу, спосіб осмислення набутого досвіду та напрям життєвого шляху в цілому. Різні аспекти переживання життєвих криз повсякчас аналізуються філософами екзистенціалістичного спрямування. У призмі філософського світобачення життєва криза є природним процесом, тому з неї є можливим винести багато корисного для розвитку особистості. Проте якщо кризу проігнорувати, можна зіштовхнутися з масою негативних наслідків, на кшталт: гострого почуття самотності і втраченості для соціуму, депресією, бажанням самоізоляції від суспільства, постійним відчуттям провини, суїцидальними думками тощо. Це говорить про ігнорування власного духовно-трансцендентного виміру, в результаті чого людина залишається глухою до своїх основних і справжніх потреб життя.

Висновки. У розумінні філософів екзистенційного спрямування особистісна криза – це, у першу чергу, природний процес. На їх точку зору, вона являє собою необхідний досвід, складне явище самоусвідомлення та захоплюючу подорож до самого себе водночас. Тому, при задіянні конструктивної саморефлексії та свободі вибору, будь-яка життєва криза стимулюватиме до розвитку особистості та пошуку правильних сенсів її буття.

Ключові слова: життєва криза, сенс життя, фрустрація, розвиток, особистість, світобачення, рефлексія

Вступ.

Життєвою кризою називають тривалий глибокий внутрішній конфлікт, який виникає у зв'язку з незадовільною якістю, результатами життя, дефіцитом його смислу. Це складний період у житті людини, під час якого різко змінюються ставлення до себе і світу, спосіб осмислення набутого досвіду та напрям життєвого шляху в цілому (Титаренко, 2023).

У призмі філософського світобачення життєва криза є природнім процесом, тому з неї є можливим винести багато корисного для розвитку особистості. Проте якщо кризу проігнорувати, можна зіштовхнутися із масою негативних наслідків, на кшталт: гострого почуття самотності і втраченості для соціуму, депресією, бажанням самоізоляції від суспільства, постійним відчуттям провини, суїцидальними думками тощо. Це говорить про ігнорування власного духовно-трансцендентного виміру, в результаті чого людина залишається глухою до своїх основних і справжніх потреб життя.

Актуальність.

Глобальна політична, соціально-економічна, ідеологічна криза у вирі якої ми живемо, неабияк оголює індивідуальні проблеми кожної людини, викриває її внутрішні конфлікти, загострює суперечності. Постійно шукаючи сенс власного існування, людина на своєму карколомному життєвому шляху опиняється серед низки запитань, які не мають однозначних відповідей. Це серйозний виклик, що підштовхує кожного до неабияких прогресивних особистісних змін. У такий спосіб, якщо людина це розуміє і є відкритою до глибинних трансформацій, переживання життєвої кризи природно сприятиме розвитку особистості, її поступовому дорослішанню. Проте для багатьох, в силу власної неусвідомленості буття, навпаки, такий виклик зумовлює занурення в стан циклічно замкнутих фрустрацій та самознищення. Філософія екзистенціалізму якраз висвітлює можливість усвідомлення цих непростих процесів, допомагає зрозуміти свій життєвий задум. Та й загалом, розвиваючи екзистенційне бачення, можна зрозуміти, що саме заважає повноцінному існуванню людини, а що сприяє невідворотнім екзистенційним змінам у її житті.

Мета: дослідити життєву кризу особистості у розумінні філософів – екзистенціалістів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти життєвих криз були предметом вивчення багатьох філософів екзистенційного спрямування. Відчуття життя, що часто супроводжується породженням глибокої кризи, в екзистенційній філософії змальовується через значення таких понять як “свобода”, “вибір”, “страх” та “відчай” (Kierkegaard, 2013), “буття – для – себе”, “буття – у – собі”, “буття – для – іншого” (Сартр, 2023), “сенс життя як головний рушій задумів та починів людини” (Франкл, 2023), «екзистенційна слабкість»

(Бінсвангер, 2014), «кризова межева ситуація» (Камю, 2022; Гайдеггер, 2022; Jaspers, 2010) тощо. Проте у сучасній історіографічній традиції відсутня цілісна картина розуміння цього складного явища у призмі саме екзистенціалістичного бачення, що є предметом нашого дослідження.

Результати дослідження.

Екзистенціалізм, або філософія існування, – один із головних напрямів у філософії ХХ століття, який є вираженням глибокої кризи тогочасного суспільства. Власне, філософія екзистенціалізму має справу з питаннями людського існування та морально-етичної рефлексії суб'єкта. У центрі уваги екзистенціалістів знаходиться глибоко нещасна людина, що страждає і в той же час, людина, яка усвідомлюючи власну смертність і недосконалість, прагне до свободи і відповідає за всі свої вчинки.

Саме з філософії екзистенціалізму походить термін “екзистенційна криза», що являє собою стан неспокою та невпевненості щодо сенсу життя та свободи вибору. Ця криза породжує тривогу та відчуття, що життя безглузде, у ньому все наперед є визначеним, а саме існування не має сенсу. У такий спосіб людина опиняється в стані так званого застою – життєвої кризи – перестає розуміти, хто вона і для чого прийшла у цей світ.

Про екзистенційну кризу першим заговорив австрійський психіатр, психолог і філософ водночас Віктор Франкл (Франкл, 2023). Він ввів поняття екзистенційного вакууму і обґрунтував його як відсутність розуміння цінності життя у період змін, руйнувань і потрясінь.

Мислитель дуже глибоко описує сутність поняття екзистенційного вакууму, пов'язаного з відчуттям саме внутрішньої порожнечі. Цей стан приносить людині безсенсовість існування, спонукаючи прояву агресивного ставлення до навколишнього світу та деструктивної поведінки. Навіть Ейнштейн якось помітив, що той, хто відчуває своє життя позбавленим сенсу, не лише нещасливий, але й наврядче життєздатний (Франкл, 2023, с. 36). Якщо у людини немає сенсу життя, реалізація якого зробила б її щасливою, то вона намагатиметься досягти відчуття щастя в обхід реалізації сенсу, зокрема за допомогою хімічних препаратів (алкоголь, наркотики). Це спонукає до ще глибшого прояву життєвої кризи людини та застрягання в ній.

Особливо гостро криза особистості у розумінні В. Франкла проявляється у суспільстві надмірного достатку. Парадоксальним виявляється те, що у такому суспільстві більшість людей, маючи достатньо засобів для існування, так і не розуміють заради чого вони живуть. Навіть надлишок вільного часу для багатьох дає лише відчуття внутрішньої порожнечі та породжує так звані «ноогенні неврози». Останні, за В. Франклом, являють собою специфічні невротичні захворювання, що витікають із відчуття провини

та сорому, конфліктів цінностей, екзистенційної фрустрації (Франкл, 2023, с. 26). Це призводить до того, що життя стає нестерпним і переповненим стражданнями. Крім того, людина втрачає розуміння своєї суті, втрачає себе.

Проте не все так однозначно. В. Франкл вважає, що трагічна тріада – страждання, провина та смерть – може бути трансформована у щось позитивне. Так, філософ зауважує, що "...у житті немає жодної ситуації, яка насправді була б позбавлена сенсу, і страждання також має свій сенс, але воно має сенс лише тоді, "коли ти стаєш іншим і поступово зростаєш" (Франкл, 2023, с. 41). У такий спосіб мислитель показує, що людина, яка здатна до осмислення життєвих подій, розуміє, що вона, будучи залежною від обставин, завжди має змогу зайняти певну позицію по відношенню до них (Франкл, 2023, с. 77). Це робить її вільною та водночас наповнює відчуттям життєвої сили.

Сьорен К'єркегор, який є ідейним предтечею екзистенціалізму, також досить гостро аналізує проблему життєвої кризи людини (Kierkegaard, 2013). Справжню сутність людського існування він вбачає у відчутті пристрастей, устремліннях, прагненні до життя. Проте суспільство, на чому повсякчас зосереджує увагу мислитель, нівелює індивіда, породжує у ньому страх, відчай, провину, що роз'їдають його свідомість та знищують зсередини. Тому в своїх роботах С. К'єркегор, в якості альтернативи виходу зі складних життєвих ситуацій, підкреслює важливість особистого вибору й відданості самому собі у прийнятті рішень. Так, спасіння людини філософ убачав в усамітненні, що, на жаль, саме по собі багатьох лякає. Але саме усамітнення, на думку С. Керкегора, допоможе звільнити особистість від духовного знищення. У такий спосіб, відчувачи себе самостійною індивідуальністю, людина здатна самостійно творити себе тим, чим вона є згідно своєї природи.

Схожою є думка іспанського філософа Хосе Ортеги-і-Гассета щодо переживання кризи людиною, яка формується під впливом її життя у соціумі. У таких обставинах буття індивід втрачає свою життєздатність, поступово знищуючи себе. У відомій роботі «Повстання мас», описуючи істинну сутність такої людини, мислитель зазначає: «Це не скільки чоловік, скільки оболонка, муляж людини, подoba пустотілих ідолів, якій не дістає «нутра»; у ній немає особистісного начала, непохитного і невідчуженого, немає того «я», яке не можна скасувати. Тому вона вічно когось зображає» (Ортега-і-Гассет, 2024). Це людина, яка нездатна діяти самостійно, а своє спасіння вона вбачає у розчиненні в масі собі подібних. У силу цього, на думку Ортеги-і-Гассета, втрачається свобода і можливість людини стати тим, ким вона себе відчуває, тим, ким вона насправді є. А це, у свою чергу, говорить про глибоку кризу людини, що

проявляється у втраті нею власної індивідуальності, поступовій відмові від себе та своєї реальності. Такий стан фрустрації та відчуження спричиняє кризу особистісної ідентичності людини, що супроводжує її все життя і позбавляє змоги вільно творити.

У фундаментальній онтології відомого філософа екзистенційного спрямування Мартіна Гайдеггера також знаходимо різні аспекти прояву буття людини через відчуття нею глибокої життєвої кризи (Гайдеггер, 2022). Для того щоб людина усвідомила себе екзистенцією, необхідно, як стверджує мислитель, щоб вона опинилася у кризовій ситуації, тобто «опинилася перед смертю». Саме тоді, в таких надміру складних обставинах життя, вона стає справді вільною. Так, обираючи саму себе, людина формує себе своїми діями та вчинками, а не виступає як річ, що повсякчас знаходиться під впливом природної або соціальної необхідності. У такий спосіб, згідно М. Гайдеггера, вільна людина несе відповідальність за все зроблене нею, а не виправдовує себе обставинами життя.

Розкриваючи фундаментальні питання кризових моментів людського існування, до філософії Мартіна Гайдеггера звертається визначний французький мислитель Альбер Камю (Камю, 2020; 2022). Як і у М. Гайдеггера, для А. Камю людина – не сукупність того, що в ній ще є, а сукупність того, чого в ній ще немає і чим вона може стати. Вона є першою і єдиною причиною своєї трагедії. Чим більше людина осягає життя, прагнучи знайти у ньому якісь сенси, тим більше вона усвідомлює неосяжність того, що відбувається і занурюється в негативно-абсурдні сторони життя. Як тільки спокійний хід життєвого шляху людини порушується, вона опиняється у так званій кризовій «межовій ситуації», коли старе втрачає сенс, а нове ще нею не осмислене (Камю, 2020). З цього погляду, криза, «межова ситуація» – це зупинена мить у житті людини, коли втрачають значення старі відповіді на питання про себе. Як тільки людина опиняється у такій ситуації, вона починає розуміти, що все у цьому світі вирішується без її участі, що тут виявляється немає місця, яке здавалося б, призначене для неї. Це і є «межова ситуація» – ситуація кризи, коли у процесі ламання старих цінностей людина переглядає свої колишні відносини зі світом і в ній зароджується нова якість. Така криза свідчить про незавершеність, несамодостатність людини. Проте Камю стверджує, що знайти вихід із скрутного становища людина може тільки поклавшись на власний досвід.

На думку швейцарського філософа Дені де Ружмона, в цілому проблема суспільства полягає у тому, що «... попри усю легкість, інтелектуальну та чуттєву вишуканість, перенасичення..., однією з найглибших потреб людини, що залишається незадоволеною, є потреба страждати» (Ружмон, 2001, с. 202). Тобто саме страждання є необхідним природним фактором буття. Тому життєві кризи

є невід'ємною частиною життя кожної людини незалежно від її досягнень, здоров'я, майна, віри тощо.

Очевидно, людині сучасного світу апіорі складно бути істинно щасливою, бо зазвичай пріоритет надається зовнішнім факторам буття, а не відчуттю себе самого. На жаль, мало хто розуміє, що щастя залежить лише від стану буття, а не від володіння. У такий спосіб людина, притупляючи відчуття власної суті, сама себе прирікає на вічне страждання і прагне створити ілюзорність свого буття. Не розуміючи цього, вона опиняється у замкнутому колообороті невирішених життєвих проблем, що лише посилює відчуття страждання.

Засновник німецького екзистенціалізму Карл Ясперс причину життєвих криз, які переживає людина, вбачав не у зовнішніх факторах, а «в індивідуальних глибинах особистості», у її індивідуальних можливостях (Jaspers, 2010). Справжній зміст буття, як стверджує філософ, відкривається в природі глибоких потрясінь, коли людина відчуває свою смертність та знаходиться у стані складних життєвих переживань. Саме у ці моменти вона звільняється від вантажу своїх повсякденних турбот (від наявного буття у світі) та від своїх ідеальних інтересів і наукових уявлень про дійсність (від трансцендентного буття в собі). Перед людиною відкривається світ її глибокого інтимного існування, її справжні переживання Бога (трансцендентного) та розуміння необхідності відчуття свободи як основного чинника буття. У такий спосіб усвідомлене переживання життєвих криз прирівнюється філософом до відчуття істинної сутності свого буття. До речі, така точка зору є близькою також для швейцарського філософа Л. Бінсвангера.

Людвіг Бінсвангер закликав до глибшого дослідження людського буття з ціллю ґрунтовного пояснення життєвих криз які переживає людина (Бінсвангер, 2014). У цьому плані особливу цінність набуває життя людського духу, що розкриває екзистенційні глибини особистісних переживань. Людину можна зрозуміти лише у тому випадку, коли відкривається повнота її існування. У цьому устремлінні можна виявити розгортання її екзистенційних можливостей.

Під поняттям «екзистенційної слабкості» Л. Бінсвангер розуміє таку особливість людини, яка виражається у недостатньо автономній позиції в світі. Екзистенційно слабка людина блокує сама себе, відділяє себе від основи свого існування. Вона не бере на себе відповідальність за своє життя, а навпаки – перекладає її на зовнішні чинники, в якості яких можуть бути батьки, держава, керівники, традиції. За Л. Бінсвангером, найкращим способом подолання екзистенційних криз у житті людини є прийняття нею її реальності. Коли вона перестає жити у власній ілюзії і відверто собі зізнається ким вона є насправді.

Надміру важливою у висвітленні суті поставленого нами питання є думка провідного представника французького екзистенціалізму Жан – Поля Сартра, який говорить, що людина формується в залежності від того, як вона переборює складнощі життя та який виклик робить своїм життєвим кризам. Філософ підкреслює, що людському існуванню властиві: фактичність реальності, так зване, „буття – в – собі” та творчий характер, що є відображенням „буття – для – себе” (Сартр, 2023).

Екзистенціалізм, за Сартром, показує, що справжня сила людини розкривається у власних діях, що робить її вільною. Якщо людина живе у постійному страхі, хронічно відчуває глибоку провинку, є злою чи нерішучою – це наслідки її дій, вчинків..., це те ким, вона сама себе створила. Тому такі фрустраційні відчуття як тривога, з якою людина живе, розуміючи свою відповідальність, та розпач, який приходить до неї у момент усвідомлення розрахунку лише на власні сили, є невід'ємними в житті кожної людини. Уникаючи їх, ми уникаємо саме життя. Проте багато хто, на думку філософа, важко переживає свою свободу, бо здобувши її, відчуває непосильний тягар відповідальності і тому починає шукати перед ким схилитися. А це є відображенням переживання замкнутого циклу життєвих проблем. Тому одне з головних завдань людини – поглиблювати і реалізовувати свою суб'єктивність, вбачаючи порятунок лише у собі самому.

Висновки.

Таким чином, представники філософії екзистенціалізму, висуваючи ідею абсолютної унікальності людського буття, глибоко розглядають людину в умовах переживання нею різних кризових життєвих ситуацій. У першу чергу, вони акцентують увагу на питанні важливості духовної витримки людини, яка потрапила в потік невідворотніх подій і втратила контроль над ними.

Філософи-екзистенціалісти, залишили твори, які містять багато глибоких роздумів про буття людини і його сенс. Виходячи з аналізу їх основних ідей, цілком зрозумілим стає, що екзистенційна криза продовжує залишатися характерною рисою нашого суспільства. Це пов'язано з тим, що сучасний світ набагато складніший і динамічніший, ніж декілька десятиліть тому.

Спровокувати виникнення кризи особистості сьогодні може чимало як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Серед найбільш поширених можна назвати наступні: втрата близької людини, втрата роботи, втрата постійного місця проживання, втрата почуття ідентичності, фінансова нестабільність, почуття самотності та ізоляваності від соціуму тощо. Особливо відчутними ці наслідки стали у зв'язку з війною, важкий тягар якої несе на собі весь український народ.

Наразі ми щодня зіштовхуємося з величезною кількістю завдань, які потрібно виконати, варіантів, які вимагають зробити вибір, та змін, до яких потрібно адаптуватися. Усе це викликає тривогу, розчарування, невпевненість і, як наслідок, кризу особистості. Тому цілком очевидно, якщо кризу проігнорувати можна мати справу з низкою різних деструктивних наслідків, таких як: гостре почуття самотності і втраченості для соціуму, депресія, бажання самоізоляції від суспільства, професійне вигорання, відчуття провини, суїцидальні думки та дії.

Проте у розумінні філософів екзистенційного спрямування криза – це, у першу чергу, природний

процес. Серед найбільш узагальнених етапів її проживання вони виділяють: занурення в проблему, її усвідомлення та переломний момент, на якому приходить прийняття самої проблеми та бажання змін.

На точку зору екзистенціалістів, криза, яку проживає людина, являє собою необхідний досвід, складне явище самоусвідомлення та захоплюючу подорож до самого себе водночас. Тому при задіянні конструктивної саморефлексії та свободі вибору будь-яка життєва криза стимулюватиме до розвитку особистості та пошуку правильних сенсів її буття.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Бінсвангер, Л. (2014). *Екзистенційний аналіз*. ІЗД.
Гайдеггер, М. (2022). *Осягнення сенсу*. ІЗД.
Камю, А. (2022). Миф про Сізіфа. *Бунтівна людина*. Харків: Фоліо.
Камю, А. (2020). *Чума*. Харків: Фоліо.
Ортега-і-Гассет, Х. (2024). *Повстання мас*. Відновлено з <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3813>
Титаренко, Т. М. (2023). Криза життя. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Відновлено з <https://esu.com.ua/article-963>
Сартр, Ж.-П. (2023). Екзистенціалізм – це гуманізм. *Психологія і суспільство*, 2, 49-65.
Ружмон, Д. (2001). *Любов і західна культура*. Львів: Літопис.
Франкл, В. (2023). Людина у пошуках справжнього сенсу. *Психолог у концтаборі*. Харків: КСД.
Jaspers, K. (2010). *Philosophy of Existence*. University of Pennsylvania Press.
Kierkegaard, S. (2013). Kierkegaard's Writings. *Concluding Unscientific Postscript to Philosophical Fragments*, 12(I). Princeton: Princeton University Press

REFERENCES

- Binswanger, L. (2014). *Existential Analysis*. IZD.
Camus, A. (2020). *The Plague*. Kharkiv: Folio.
Camus, A. (2022). The Myth of Sisyphus. *The Rebellious Man*. Kharkiv: Folio.
Frankl, V. (2023). *Man in Search of True Meaning. A Psychologist in a Concentration Camp*. Kharkiv: KSD.
Heidegger, M. (2022). *The Comprehension of Meaning*. IZD.
Jaspers, K. (2010). *Philosophy of Existence*. University of Pennsylvania Press.
Kierkegaard, S. (2013). Kierkegaard's Writings. *Concluding Unscientific Postscript to Philosophical Fragments*, 12(I). Princeton: Princeton University Press.
Ortega y Gasset, H. (2024). *The Uprising of the Masses*. Retrieved from <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3813>
Ruzhmon, D. (2001). *Love and Western Culture*. Lviv: Litopys.
Sartre, J.-P. (2023). Existentialism is Humanism. *Psychology and Society*, 2, 49-65.
Tytarenko, T. M. (2023). *The Crisis of Life. Encyclopedia of Modern Ukraine*. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the NAS of Ukraine. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-963>